

KATONA Anikó

SZÉP VAGY, GYÖNYÖRŰ VAGY MAGYARORSZÁG

DALLOS HANNA ÉS MALLÁSZ GITTA

„Vigyázz, többé nem én beszélek” – szolt barátnőjéhez Dallos Hanna, egy fiatal zsidó nő 1943-ban. Ezzel a mondattal indul a világhírű spirituális könyv, *Az angyal válaszol* története.¹ A könyvben négy fiatal művész beszélget a Hanna hangján megszólaló angyalokkal, így kimenekülve az őket körülvevő borzalmakból. Hanna nem élte túl a holokausztot, barátnője, Mallász Gitta SS-tiszteket kijátszva százhusz zsidó nőt és gyermeket mentett meg a nyilasoktól. De mi köze ennek a plakátművészetéhez?

A két barátnő, Dallos Hanna és Mallász Gitta grafikusként, elsősorban idegenforgalmi és kereskedelmi grafikáik révén lettek ismertek a harmincas évek elején.

Mallász Gitta előkelő családba született Ljubljánában, katonatiszt apától és osztrák anyától, magyarul 15 évesen tanult meg, amikor Trianon után Budapestre költöztek. Az ambiciózus fiatal lány az Iparművészeti Iskolába iratkozott be, ahol padtársával, a neológ zsidó családból származó Dallos Hannával életre szóló barátságot kötött. A húszas évek végén kezdődött Gitta magasra ívelő úszókarrierje: hátúszásban magyar bajnok és válogatott kerettag lett. A harmincas évek elejétől kezdve fontos idegenforgalmi plakátokat készített, eleinte egyedül, majd barátnőjével közösen. Hanna 1928-ban ment férjhez unokatestvéréhez, az asztalos és bútortervező Kreutzer Józsefhez, akivel közösen nyitottak műhelyt. Ennek munkálataiba később Gitta is bekapcsolódott.

Az idegenforgalmi propaganda épp a két művésznő pályájának kezdetén, a harmincas évek elején indult be mint a reklám kulcsfontosságú területe (erről lásd előző

számban *Az úti cél: Budapest* című cikket). Budapest népszerűsítéséhez ők is remek art deco plakátokkal járultak hozzá (June Festival, 3 weeks cure in Budapest). Amikor 1935-ben a *Magyar Iparművészet* híres szakértője, Rosner Károly az előző pár év idegenforgalmi propagandájának természetét minősítette, kiemelkedőnek értékelte szerepüket a felfutásban: „A nagy hozzáértéssel megválasztott Molnár C. Pál »Balaton« plakát után Mallász Gitta általánosan ismert magyar fiúcska plakátjával árasztotta el Európa minden utazási irodáját, mely plakát nemcsak reklámművészeti szempontból, de reklámpszichológiai szempontból is egyike a legnagyobb vonzerejű idegenforgalmi plakátoknak. (...) Személyes külföldi tapasztalatból tudom, milyen nagyra értékeli külföldön ezt a plakátot, melyet vonzerő szempontjából az utóbbi évek egyik legjobb általános jellegű plakátjának tartanak.”² (A kislány figurát később a páros egy Imperial Airwayst hirdető plakáton is tervezte használni, itt a figura Budapestről Londonba lép át.)³

Mallász Gitta a kislány kompozíciót még valószínűleg egyedül tervezte. A

plakát népszerűségének okát Rosner az „exotikum”-ban látta. Ahogy írja, a „kalászos magyar földre” invitál, akárcsak a páros „Ungarn” feliratú, kicsit kunfajta magyar párt és búzaköteget ábrázoló plakátja is, amelyet több külföldi lap, köztük a *Wiener Kunstwanderer* (1935) vagy az *Österreichische Reklamepraxis* (1937) címlapon közölt.⁴ Elismertségüket jelzi, hogy 1939-ben Pálfi Lajos cikket írt róluk a szakma elismert folyóiratába, a *Gebrauchsgraphik*ba.⁵

Közel a népművészethez

A Mallász–Dallos páros eddig bemutatott, a harmincas évek elején készült munkáinak legjellemzőbb vonása a népiesség. Köztudott, hogy a funkionalista modernizmus mellett a korszak másik fontos irányzata, az art deco számára a népművészet formakincse fontos forrásul szolgált. A dzsentri és a középosztály díszítőművészet iránti igénynek jól megfelelték a népies-dekoratív lakberendezési tárgyak, ezek közül is a leghíresebbek: Kozma Lajos népi barokk bútorai. Népművészeti motívumok gyakran tüntek fel

a korabeli alkalmazott grafika különböző területein is, a csomagolópapírtól a magazinokig vagy éppen a plakátokig. A népies, gyöngyösbokrétás megoldások előtérbe kerülése mögött természetesen a Trianon utáni közhangulat állt, ez még a reklámszlogenekre is rányomta bélyegét: „Buris buzagyöngy: magyar veti, magyar veszi, magyar főzi, magyar eszi”.

Nagyon jellemző volt a nemzeti karakter hangsúlyozása az idegenforgalmi nyomtatványokon is, de itt mindez kicsit másképp jelent meg. A népi kultúra idegenforgalmi vonzerőt képviselt, mint

egzotikus, érintetlen, különleges jelenség. Ezt a korszak nagymestere, Konecsni György is kiaknázza...

A két művész nő munkásságát azonban mélyebb kapcsolat kötötte a népművészethez. „Hanna és Gitta mélyen szerették, ismerték, gyűjtötték, kutatták a magyar népművészet kincseit. Az Ilona utcai műteremlakásuk valóságos múzeum volt. Hanna magyar népviseletet hordott, hímzett vállasokban, mellényekben, szoknyájában járt, kis kosárával a karján” – emlékszik vissza Kardos Gyöngyi, aki gyerekkora óta ismerte Mallász Gittát,

majd a hatvanas évektől vele dolgozott Franciaországban *Az angyal válaszol* kiadásán.

A népi kultúra iránti lelkesedés olyannyira felfutott a két világháború között, hogy a Kereskedelmi Minisztérium vendégházakat nyitott a népművészeti szempontból fontos településeken a turisták fogadására. Ezek közül háromhoz, Mezőkövesd, Boldog és Halas létesítményeihez Mallász Gitta tervezett berendezést.⁶ A boldogi házról több fotó ismert, tornyos nyoszolya, színes saroklóca, almárium, tálalószekrény stb. állt benne.⁷ A két művész nő nemcsak a népi bútorművészetet tanulmányozta, ennél még jobban foglalkoztatta őket az öltözködés. A hivatalos idegenforgalmi lap, a *Hungarian magazin* 1938-as számának címlapján és belsején népviseletekről készült fotók köré a modern divat szellemében átírt ruházatokat rajzoltak.⁸ Filmekhez ritkán terveztek plakátot, fontos kivétel a *Hortobágy* című, a tájegységet etnográfiai szempontból bemutató és egyébként Lajtha László zenéjével kísért filmhez készült darab. A népművészet a háború után is fontos szerepet játszott Mallász Gitta munkásságában. Mielőtt 1960-ban Franciaországba disszidált, az Állami Népi Együttes kosztümtervezőjeként és kiadványai grafikusaként dolgozott az ötvenes években.

A két alkotó egész grafikai életművében dominál egy sajátos, népies mesevilág, amelyben szabadon használták fel a népi formakincset. Reklámmotyvatványaikon, képeslapjaikon, könyvillusztrációikon jellemzőek a népviseletes gyermekfigurák, állatok, a természet és a falusi táj megjelenítése. A két háború közötti korszakban főleg ifjúsági és gyerekkönyveket illusztráltak ebben a stílusban, de szakácskönyvet (Gundel Károly magyaros szakácskönyve) vagy éppen síelést oktató tankönyvet is.⁹

Témaválasztásaik és stílusuk indokolja, hogy gender szempontból közelítsük meg életművüket, vagyis: karakteresen nőművészeknek tűnnek. Munkáikon a női és gyermekfigurák dominálnak. Gyakran terveztek divatickekhez reklámokat, prospektusokat és plakátokat, például a népies stílust a korabeli divattal egyedien ötvöző, „a modern magyar ruha” megteremtőjeként ünneplte Tüdös Klára számára. Fontos szerepet játszott életműjükben

a nevelés és a gyermekek világa, különösen közel kerülhetek ehhez Strausz Lili révén, aki szoros barátnőjük, később az anygalos beszélgetések résztvevője volt. Lilit Gitta úszókarrierje során ismerte meg, ekkoriban „masszírozott és iskolájában helyes mozgás- és lazítási kurzusokat tartott” (AV, 8.). Később mozgásművészetet tanult külföldön, majd hazatért ezt tanítani.¹⁰

Nőművészet és női művészet problematikus fogalmak, mégis kikerülhetetlennek tűnnek a különös életutat bejárt barátnők esetében. Egyiküknek sem született gyermeke, annak ellenére, hogy halálukkor Hanna 38, Lili 43 éves volt. (Strausz Lili szintén zsidó származású volt, és barátnőjével szinte egyszerre halt meg 1945-ben.) A barátnők minden bizonnyal egymáshoz közelebb álltak, mint bárkihez a világon. A Gitta által 1944 folyamán vezetett (embermentő célú) hadiüzemben, a Katalinban pedig egészen különleges női világ alakult ki.

Két kéz

A barátnők szoros munkaközössége (1942-től együtt laktak Budaligetben, hogy természetközvetlenül dolgozhassanak és biztonságban legyenek a bombázástól) szinte lehetetlenné teszi az utókor számára a két alkotó megkülönböztetését. Nehezíti a helyzetet, hogy a szignóiban már pályájuk korai szakaszában sem bízha-

**EREDETI RÉGI
PLAKÁTOK.
ORIGINAL VINTAGE
POSTERS.**

**AUKCIÓ / AUCTION:
NOVEMBER 8.**

**BUDAPEST
POSTER
GALLERY**

**INFO@BUDAPESTPOSTER.COM
BUDAPESTPOSTER.COM**

1055 BUDAPEST
FALK MIKSA ST. 28.
6TH FLOOR / 1.
61. POSTER GALLERY

**OPENING HOURS:
MONDAY-FRIDAY: 14-18 H**
OR BY APPOINTMENT

tunk. „1934–35-ben az antiszemitizmus Magyarországon már erősen érezhető volt. Az én szerepem az állami megbízások megszerzése volt, főleg idegenforgalmi létesítmények és azok propagandája területén. Sporthírem és magasabb katonatiszti családból való származásom nagyban hozzásegített ehhez. Természetesen el kellett titkolnom, hogy munkatársaim zsidók” – írja Mallás Gitta a könyv előszavában (AV, 8.). Vagyis: korántsem biztos, hogy a csak általa szignált műveken nem dolgozott barátnője. Korábbi munkái, illetve Gitta háború utáni tevékenysége alapján lehet csak homályosan körvonalazni a két különböző karaktert.

A források szerint Dallos Hanna volt kettejük közül az érzékenyebb, impulzívabb ember. „Munkánk lelke valójában Hanna volt. Bámulatosan erős koncentrációképeséggel és intuícióval rendelkezett” – mutatja be őt barátnője. Tanítványai mesterként tisztelték, leírásaik alapján magával ragadó tanító lehetett. Munkásságában a kezdetektől erős a transzcendencia iránti vonzódás: 1930-ban *Szűz Szent Imre herceg legendája*, 1933-ban *Mi*

Atyánk címmel adott ki fametszetes illusztrált albumokat. Ezekben a technika diktálta régies fogalmazásmód mellett a monumentális látványhatás érvényesül és erős vallásos áhítat érződik. A reklámgrafikát (Gitta visszaemlékezése szerint) egyenrangúan fontos munkának érezte. Itt kevés egyedül készített munkáján lágy körvonalak, hajlékony, finom nőalakok dominálnak, olykor pedig a *Mi Atyánk* album képein is megjelenő magas látószög fokozza a hatást (lásd például *Ovomaltine* plakátját). A könyv tanúsága szerint ő volt a kis csoport szellemi vezetője: nemcsak ő mondta a tanításokat, de később is magyarázta azokat a többieknek.

Mallás Gitta korai főműve az említett kisleány Magyarország-plakát, amely pontos stílusérzékéről tanúskodik. Talán tőle eredt a szoborszerű, modellált figurák használata, Hanna stílusa legalábbis oldottabbnak, rajzosabbnak tűnik. A monumentális, erősen árnyékolat emberalak gyakori eleme a korabeli reklámgrafikának: Konecsni munkáin éppúgy fontos, mint számos korabeli híres külföldi tervezőnél. (Ez jelenik meg a parasztpáros Ungarn, a

Tüdös Klára-plakáton vagy a Buris búzagyöngy hirdetésén is.) Gitta 1945 utáni munkáin gyakran a korábbi, gyermekrajzi-népies ihletésű stílus fedezhető fel (például az MKP hirdetésein). Életművének kiemelkedő darabja lett a harmincas évek idegenforgalmi és az 1945–49 közötti politikai plakátok stílusát egyesítő, az újjáépülő Budapestet hirdető Hungary plakát.

Köszönöm a segítséget Mallász Andreának, Kardos Gyöngyinek és Fejős Zoltánnak.

* * *

Jegyzetek a következő oldalon →

„Közeleg a vége, a próba vége”¹¹

A két barátnő azonban nem grafikusként lett világhírű, hanem különös könyvük és életútjuk miatt. „Ez a könyv egy dokumentum. Hű leírása annak, amit négy barát az 1943–44-es években Magyarországon átélt. Az olvasó fogadja el, ahogy van, vagy tegye félre” – áll benne mottó helyett. A szövegekben belső átalakulásra és lelki szabadságra serkenti őket az égi erő, olykor igen szigorúan, máskor dallamos versekben fogalmazva. A tanításban világvallások elemei keverednek a kereszténység talaján: taoista fogalmak is jelen vannak, mint az „Út”, de meghatározó benne a zsidó kabbala világa (számmisztika, a teremtés szintjei, a Fény szerepe).¹² „Ez nem filozófia, nem vallás, nem csoportos tanítás, hanem egyéni tanítás” – fogalmazott Mallász Gitta utolsó interjújában, 1992-ben.¹³

A könyv sikeréhez minden bizonnyal hozzájárultak megszületésének drámai körülményei is, a tanító versek között a jegyzetektől megrázó történet bontakozik ki.¹⁴

Az első beszélgetés a budaligeti házban zajlott, ide látogat ki Strausz Lili a három barátnő minden hétfőjén. Hanna minden pénteken 3 órakor szólal meg az angyalok nevében, a fenyegetés fokozódásával olykor más időpontokban is. Az égi lények külön-külön beszélgetnek a barátnőkkel (mindegyiküknek van saját angyala), a szöveg utolsó része pedig verses monológ formában fogalmazódott.

A külvilág egyre nyomasztóbban hat rájuk: 1944 márciusában a német megszállást követően megindul a vidéki zsidó lakosság deportálása, ez elől visszame-

nekülnék Pestre. Júniusban Hanna férjét munkaszolgálatra viszik, ahonnan sosem tér vissza, Gitta pedig egyre jobban aggódik barátnőjéért. A nyár elején elvállalja a Szent Katalin leánynevelőből átalakított hadiüzem vezetését,¹⁵ azzal a feltétellel, hogy ott két barátnőjét is elhelyezheti. Az akciót a Nunciatúrán működő pap, Klinda atya találta ki. A varróüzemhez semmilyen eszközt nem kapnak, a nők maguk hozzák varrógépeiket. Komoly gond, hogy sokan nem tudnak varrni, Hanna igyekszik mindenkit betanítani, Gitta pedig kifelé próbálja fenntartani a látszatot.

Októberben az üzemmel szomszédos villát az SS foglalja el, „akiktól a hideg futkos a hátunkon” (AV, 420.). November 5-én nyilasok ütnek rajta az üzemen, a rettegett Kun Péter vezetésével, Gittát megrugdoszák, a nőket összetereleik és útnak indítják. A menetszlopot végül a Nunciatúra közbenjárására kiérkező hadügyminisztériumi tiszt állítja meg.

November elején Gittának „lehetetlen ötlete” támad: „megkísérelni, hogy az SS-katonák vegyék védelmükbe a zsidó munkásnőket. (...) Pár rajzot fogok készíteni a magyar népművészetről szóló tanulmányához (Hanna egy befolyásos német barátjának), hogy egy szembetűnő horogkereszttel ellátott, német igazolványt kaphassak...” Az igazolvánnyal felszerelve sikerül megbarátkozni az SS-tisztekkel, akiket borra és süteményre invitál az üzembe. „Még soha nem dolgoztak a nők olyan fegyelmetten, mint az SS-tizedes látogatásakor, akinek jó közérzetét a kínált minőségi bor is fokozza.” (AV, 443.)

December 2-án a terv működésbe lép, amikor ismét nyilasok ütnek rajta az üzemen. „Amilyen gyorsan csak tudok, rohanok a kerítés titkos nyílásán át a szomszédba az SS-ekhez segítségért. Életem legsötétebb pillanatai ezek. Teljes erővel futok, mégis mintha ólomsúllyal tapadnék a földhöz.” (AV, 455.) A kiérkező németek megakasztják a nyilasok ténykedését. „Mialatt a magyar parancsnok tétovázik, az egyik nőnek diszkrétan utasítást adok, hogy minden asszony és gyerek azonnal meneküljön az SS-kerten át. Ekkor a ház mögött valami hihetetlen esemény játszódik le. A német náci a magyar nyilasokkal szemben fedezik a zsidó nők és gyerekek menekülését.” (AV, 455.) A deportálást a megérkező Klinda atya sem tudja megakadályozni, így Git-

ta megpróbál időt nyerni. Úgy tolmácsol a magyar és német tisztek között, hogy ne ismerjék ki magukat, és minél jobban húzza az időt. Végül a magyar tiszt felhívja a németek felettesét, aki jóváhagyja a deportálást. Ekkor a házban már csak 13 nőt találnak, az idősebbeket és gyengeket, akik nem tudtak, illetve Hannát és Lilit, akik barátnőjüket féltve nem akartak menekülni.

A 13 nőt Ravensbrückbe deportálják, majd onnan egy másik táborba. 1945 februárjában Hannát és Lilit Burguba szállítják. Mindketten a zsúfolt marhavagonban halnak meg március elején. A borzalmas vonatutat a Katalin-beli nők közül csak Dános Éva élte túl, aki később „Mozgó börtön”¹⁶ címmel írta meg emlékeit.

Az angyalos beszélgetések menedéket adtak a barátok számára, ugyanakkor általuk készültek fel a rájuk váró borzalmakra. Az utolsó szövegekben (nyilván nem véletlenül) egyre több szó esik áldozatról, és arról, hogy a halál nem a véget jelenti: „Zengjen a dal! A halál fölött diadal! (...) Higgycétek! Az Öröklét immár a tiétek!” (AV, 454.)

Az SS-kerten át több mint 120 nő és gyermek menekült el, ők mind életben maradtak. Mallász Gitta tetteiért 2011-ben posztumusz a „Világ Igaza” kitüntetést kapta az izraeli Jad Vasem Intézetől. 2014-ben, a Holokauszt emlékévként keretében a párizsi Magyar Intézetben terveznek egy kiállítást, amely bemutatja majd a könyv történetét, illetve Dallos Hanna, Mallász Gitta és Strausz Lili életét és munkásságát.

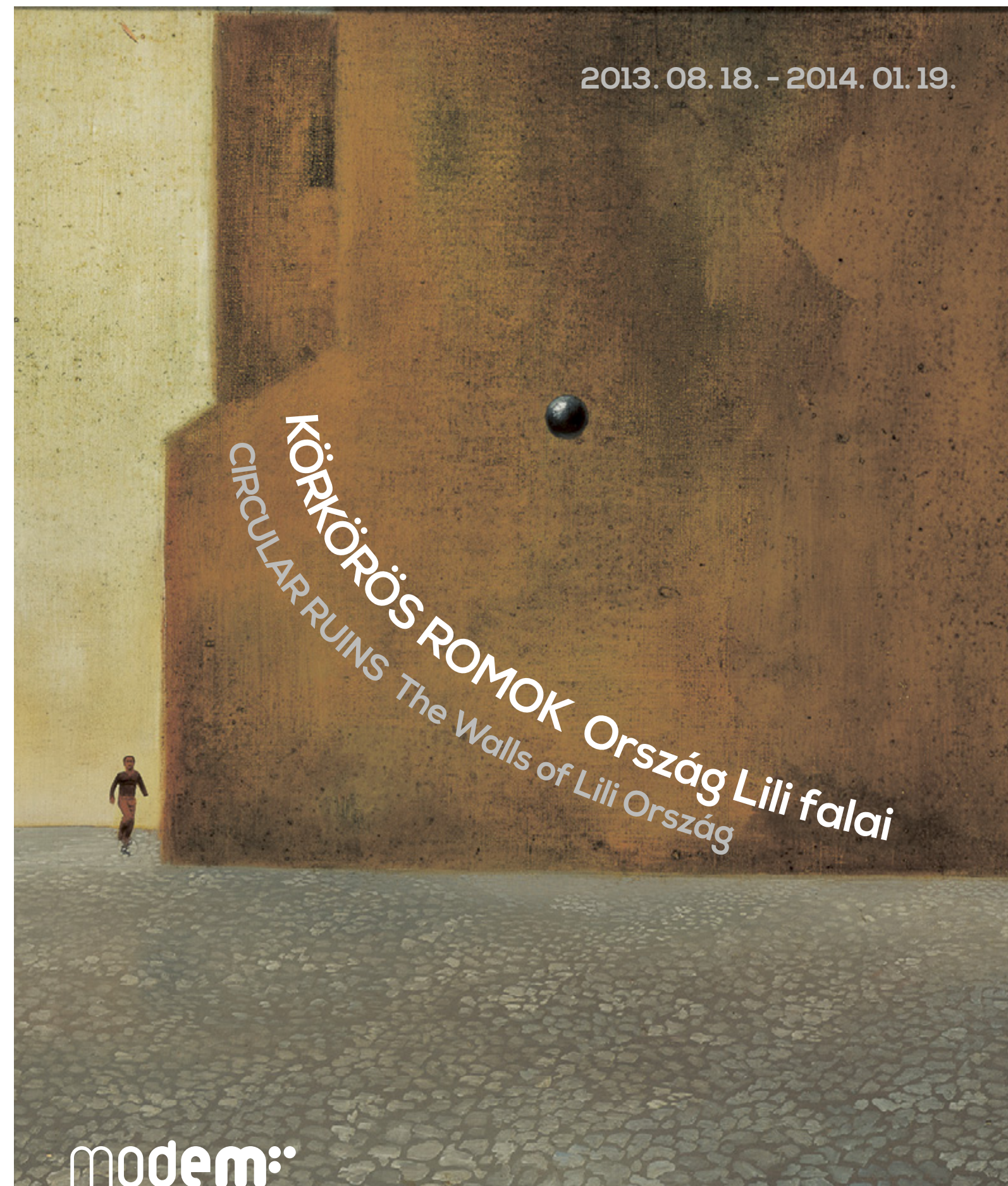

- 1 Mallász Gitta: *Az angyal válaszol*. Dokumentum. Budapest, 2005. (A továbbiakban: AV, oldalszám.)
- 2 Rosner Károly: Idegenforgalom és idegenforgalmi propaganda. In: *Magyar Iparművészet*, 1935. XXXVIII. 8. szám, 202–208. o.
- 3 Forrás: www.dialogues-ange.fr oldal, melyet a tervezett 2014-es Mallász–Dallos-kiállítás előkészítői állítottak össze. A honlapon a Mallász Gitta családtagjai által megőrzött alkotások fotói is megtalálhatók.
- 4 Ezt említi: Bakos Katalin: *10x10 év az utcán. A magyar plakátművészet története, 1890–1990*. Budapest, 2009
- 5 Pálfi Lajos: G. Mallász – H. Dallos. In: *Gebrauchsgraphik*, Jg. XVI. Nov. 1939. 11. szám, 6. o.
- 6 Az információ forrása Fejős Zoltán néprajztudós. A boldogi vendég-házzal kapcsolatban lásd: Fejős Zoltán: *Boldog /képek*. Kiállítási katalógus, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2005. 190–191. o.
- 7 A boldogi ház berendezését egy helyi asztalos, Szücs József készítette el Mallász Gitta tervei alapján. Valószínű, hogy hasonló bútortervek kivitelezésével foglalkozhatott Dallos Hanna férje, Kreutzer József is. Ez magyarázatot adna arra, hogyan dolgoztak hárman a közös műhelyben.
- 8 A kép megtalálható: <https://picasaweb.google.com/10097368877859081342/AtelierDallosMallaszPromotionTouristique#slideshow/5684452548361136626>
- 9 Lovik Károly: *Vendégségben őseinknél* (1937, Dallos Hanna), W. Petrolay Margit: *A bolhacsoz* (Dallos Hanna), Gundel Károly: *Kis magyar szakácskönyv* (1937, közösen), Magaziner Pál: *Sielni nem boszorkányság* (1935, közösen). 1939-ben Alexander F. Károlyi: *The Hungarian Pageant. Lifes, customs and art of the Hungarian peasantry* című könyvéhez terveztek borítót, ez is jelzi népművészet iránti erős érdeklődésüket.
- Mallász Gitta 1945 után ének-zene tankönyveket, mesekönyveket illusztrált, az 1960-as évektől hasonlókat készített Franciaországban is.
- 10 Strausz Lili munkásságáról egyelőre nem találtam információt, annak ellenére, hogy mozdulatművészettel napjainkban foglalkoznak kutatások, elsősorban Vincze Gabriella révén. Liliről Gitta írja a könyvben, hogy „minden nyáron új pedagógiai irányzatokat tanulmányozott külföldön a különböző mozgásművészeti iskolákban”. (AV, 37.) Lili munkájával kapcsolatban sok kérdést tett fel az angyaloknak, akik őt a „Segítő”-nek nevezik a könyvben.
- 11 Idézet *Az angyal válaszol* egyik profetikus szövegéből: „Áldás és béke! / Közéleg a vége, a próba vége. / A külső lét tovább rohan / a mélybe, az örök éjbe. / Ti éltek boldogan / a FÉNYBEN felül. / Az ígéret beteljesül.” (AV, 281.)
- 12 „Ismertük a Bibliát, a Bhagavad Gítát és Lao Tset. Egyikünk sem gyakorolta a vallását.” (AV, 10.) Később erről Mallász Gitta így nyilatkozott: „A vallások ugródeszkák lehetnek egy új fejlődési korszakra.” (idézet az 1992-es interjúkötetből, lásd a következő lábjegyzetet).
- 13 2005-ben Mallász Gitta barátnője, Kardos Gyöngyi adta ki *Az angyal válaszolt* először magyarul. Erre az alkalomra jelentette az 1992-ben Gittáról készült francia dokumentumfilm magyarra fordított változatát szöveges formában, *Mallász Gitta, az angyalok írnoke* címmel.
- 14 A könyv történetét és szövegeit monodrámában adja elő egy amerikai színésznő, Shelley Mitchell. Az előadással az USA és Európa nagyvárosaiban turnézik. (erről: <http://www.talkingwithangels.com>)
- 15 Az épületben ma a Lauder Javne iskola óvodája működik.
- 16 Bár a később Ausztráliában letelepedett Dános Éva (aki néhány angyalos beszélgetés tanúja is volt) magyarul írta meg könyvét, az egyelőre csak más nyelveken elérhető. *Prison on wheels* címen jelent meg angolul.

a

2013. 08. 18. – 2014. 01. 19.

modem:

MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ | MODEM Centre for Modern and Contemporary Arts
4026 Debrecen, Baltazár Dezső tér 1. | www.modemart.hu | modem@modemart.hu | +36 (52) 525-018 | +36 (52) 525-010

A MODEM kiállításainak fő támogatója 2013-ban:
Main sponsor of the exhibitions in 2013:

e-on

Támogatók:
Sponsors:

2013

MM

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADEMIA

Médiapartnerek:
Media partners:

HetiVálasz

NAPLÓ

DTV

Libri